

Юрій Сергійович Москаленко

ШЛЯХАМИ ЧЕРЕЗ НІЖИН

опубліковано:

Під прапором Леніна (Ніжин). – 1981. – 24 березня. – С. 3-4.

З давнини наше місто знаходилося на важливих трактах, по яких здійснювався зв'язок між містами як в середині країни, так і за кордоном. Обумовлювалось це географічним його положенням. До 1793 р. західний кордон Російської держави з Польщею проходив по Дніпру, залишаючи в межах Росії лише Київ та прилеглу до нього територію. Мандрівники проходили митну перевірку у Василькові.

Про історію розвитку поштових трактів свідчать архівні документи. 1669 роком датовані дві грамоти царя Олексія Михайловича київському воєводі щодо створення поштових “станів” у Ніжині та інших малоросійських містах і про пересилку “вістових листів” із Києва до Ніжина гінцями, а грамотою від 1674 р. встановлювався порядок роботи Київського поштового тракту. Пізніше цим же шляхом здійснювався зв'язок між Петербургом і Києвом.

Розпорядженням малоросійського генерал-губернатора П.О. Румянцева-Задунайського у 1765 р. на території України запроваджується пошта двох видів: пошта для листів та естафет і пошта для подорожуючих. У містах створюються поштові контори з посадою поштмейстерів. Козаки, що замість військової служби розвозили пошту (“стійчики”), називались тепер поштарями. Для подорожуючих від усього населення поставлялись коні, які утримувались на поштових “станах”, або станціях, як їх стали називати дещо пізніше.

Через Ніжин у XVIII та в першій половині XIX ст. йшли тракти на Київ, Москву, Петербург, Ригу, Курськ, Харків, Катеринослав, в Таврію, в Переяслав (Хмельницький) та інші міста.

На плані м. Ніжина, який був затверджений для його забудови в 1803 р., серед існуючих важливих об'єктів значиться поштова контора. Побудована у XVIII ст. вона складалась з двох однакових одноповерхових цегляних будинків. Подвір'я її було обнесене цегляним муром. З протилежного його боку знаходились конюшні.

Обидва будинки станції виходили фасадами на Поштову вулицю і з'єднувались між собою цегляним муром з металевими воротами для в'їзду на подвір'я і такою ж хвірткою. Мабуть, пізніше на території станції зводиться великий на півтора поверхи будинок, де був зал відпочинку і кімнати для подорожуючих.

У різний час по трактах через Ніжин проїжджало багато подорожуючих, у тому числі і видатних діячів культури.

У Ніжині з 29 по 30 червня 1786 р. перебував відомий автор безсмертного “Недоросля” Д.І. Фонвізін. Він їхав із Москви до Карлсбаду на лікування. Як і в багатьох подорожуючих за кордон, його шлях лежав через наше місто. Для ночівлі він найняв приватну квартиру у А. Архітекторова. Свої враження заносив до щоденника.

Двічі проїздом у нашому місті побував О.С. Пушкін. Перший раз у травні 1820 р. по шляху до Катеринослава і вдруге по шляху з Одеси до Пскова у Михайлівське за-

слання. Щодо першої поїздки дослідники не мають одноставної думки. Більш повні відомості збереглися про другу поїздку О.С. Пушкіна, оскільки в його подорожній точно зазначався маршрут, який пролягав від Одеси через Миколаїв, Єлисаветград (Кіровоград), Кременчук. Прилуки, Ніжин, Чернігів, Вітебськ.

До Ніжина О.С. Пушкін прибув 4 серпня 1824 р. десь опівдні. Від поштової станції шлях на Чернігів проходив тоді через Соборну площу (тепер Гоголівський сквер), площу інституту і далі по Чернігівській вулиці та сучасною вул. Космонавтів на Вертіівку.

Тогочасні подорожуючі відмічають у своїх листах і спогадах красу будинку Гімназії вищих наук, його колонаду і чудовий фасад. Звичайно, не міг не звернути своєї уваги на величну споруду у зеленому парку за Остром і поет. Проте, О.С. Пушкін не мав змоги робити тривалі зупинки. Йому була дана сувора вказівка ніде за затримуватись “по своєму призову”. Шлях довжиною у 1621 версту він проїхав за десять діб, прибувши 9 серпня у с. Михайлівське.

Через Ніжин 31 травня – 1 червня 1825 р. трактом із Москви в Київ проїздив О.С. Грибоєдов. Він їхав по маршруту Батурин, Борзна, Комарівка, Ніжин, Козелець. У Києві О.С. Грибоєдов пробув більше десяти днів, де зустрічався з членами Південного товариства декабристів, а також знайомився з історичними пам'ятниками міста, а по тім, подорожуючи через Крим, виїхав на Кавказ до місця своєї служби.

У червні 1828 р. закінчує Гімназію вищих наук М.В. Гоголь і живе літо та осінь у Василівці. Разом з О.С. Данилевським, своїм товаришем по навчанню у гімназії він 14-15 грудня 1828 р. знову у нашому місті, подорожуючи до Петербурга шляхом на Чернігів. Могильов, Вітебськ.

Композитор М.І. Глінка приїхав до Ніжина 21 травня 1838 р. У той час він керував придворною капелою і мав відрядження на Україну для відбору співаків. Перед цим був у Новгород-Сіверську і Московським трактом завітав до Ніжина. На другий день із своїми супутниками він виїздить до Чернігова, а 28 травня знову зупиняється у Ніжині. Звідси через Талалаївку, Монастирище та Ічнію виїхав до Качанівки, де перебував тривалий час, аж до 13 серпня, виїжджаючи у різні міста України.

Разом з ним у Качанівці гостювали поет В.М. Забіла, художник В.І. Штернберг, історик і етнограф М.А. Маркевич. На слова В.М. Забіли у цей час Глінка написав музику до пісень “Гуде вітер вельми в полі” та “Не щибечи, соловейко”.

Після закінчення Гімназії вищих наук, працюючи у Петербурзі, кілька разів приїздив через Ніжин до рідного села на Полтавщину і зворотнім шляхом до Петербурга Є.П. Гребінка. В травні 1844 р. він їде на Україну з В.І. Далем, лексикографом і письменником, що виступав під псевдонімом Козак Луганський, та автором відомого “Тлумачного словника живої великоруської мови”.

На початку 1846 р. археографічною комісією на Чернігівщину для замалювання пам'яток старовини був відряджений Т. Г. Шевченко. 14 лютого 1846 р. він по шляху Лубни, Прилуки приїздить до Ніжина, подорожуючи разом з поетом і етнографом О.С. Афанасьєвим-Чужбинським, який навчався раніше у Ніжинському ліцеї. Т.Г. Шевченка шанобливо вітали ніжинці та особливо захоплено – студенти ліцею. Тут він познайомився з М.В. Гербелем. Після триденного перебування у Ніжині Т.Г. Шевченко і О.С. Афанасьєв-Чужбинський виїхали до Чернігова. Т.Г. Шевченко ще раз побував проїздом у нашому місті у січні 1847 р. по шляху до Борзни.

Марко Вовчок (М.О. Вілінська-Маркович) та її чоловік фольклорист і етнограф О.В. Маркович відвідали Ніжин у листопаді-грудні 1851 р., де Маркевичі зупинилися у М.Т. Симонова, що пізніше виступав у літературі під псевдонімом М. Номис. Крім того, Марко Вовчок ще кілька разів була проїздом у нашому місті, зокрема, у серпні 1857 р. по шляху з Немирова до Орла та зворотнім шляхом до Немирова у жовтні того ж року. Були Марковичі проїздом у Ніжині також у кінці грудня 1858 р.

На початку ХІХ ст. у нашому місті побували під час своїх мандрівок історик Д.М. Бантиш-Каменський та письменник І.М. Долгорукий, які залишили свої спогади про Ніжин.

У серпні 1840 р. з Петербурга до Лубенського повіту через Ніжин разом з своєю дочкою Катериною Єрмолаївною проїздила Г.П. Керн. Як відомо, О. С. Пушкін присвятив Ганні Петрівні поетичний твір “Я пам’ятаю мить чудову...” (1825 р.), а М.І. Глінка в 1840 р. поклав його на музику і присвятив романс Катерині Керн. Стан її здоров’я вимагав від’їзду з Петербурга, але фінансові справи у них були далеко не блискучі. М.І. Глінка на свої кошти придбав карету для подорожі і супроводив їх до Катєжни, де вони розсталися: Глінка поїхав у Новоспаське, а Г.П. Керн з дочкою далі на Україну.

До нашого часу по вул. Поштовій в основному зберігся комплекс споруд поштової станції. Як архітектурний і культурний пам’ятник минулого, пов’язаний з іменами багатьох видатних людей, він заслуговує на увагу. Тут планується створити музей художника М.С. Самокиша.

Юрій Сергійович Москаленко

ЛИСТИ З СІМНАДЦЯТОГО ВІКУ

опубліковано:

Під прапором Леніна (Ніжин). – 1983. – 26 січня. – С. 4.

У 1665 р. воєводою Ніжина був призначений І. Ржевський. Ім’я цього талановитого воєначальника згадується в історії у зв’язку з пізнішими подіями, зокрема, з боротьбою проти турецько-татарських загарбників під Чигирином у 1678 р.

Від царя Олексія Михайловича він одержав письмову настанову щодо своїх обов’язків та майбутньої служби. На воєводу і гарнізон стрільців, перш за все, покладалась охорона міста: “По городу и по острогу, и по стенам, и у крепостей, н на отъезжих сторожах, где пригоже, и у государевой казны служилых людей держать”.

Прибувши до місця призначення, він надіслав листа з повідомленням про прийняття від свого попередника “Верхнього земляного міста Ніжина” та доповів про стан справ. Так виникло листування між ніжинським воєводою, з одного боку, та московським урядом з другого, яке тривало до 1667 р. Цікаво воно тим, що дає деякий додатковий матеріал про історичні події того часу, обов’язки воєвод, стосунки з полковниками козацьких полків і місцевим населенням та відомості про укріплення міста.

Якщо воєвода одержував дані про появу ворожих військ, він мав негайно повідомити про це київського боярина, гетьмана та ніжинського полковника, а при загрозі безпосередньої небезпеки гінцями оповістити населення округи з тим, щоб воно мало можливість, захопивши з собою провіант, прибути до міста під захист його укріплень.